

250 který zná vzácné umění zámlky a zkratky. Sem náleží *Píseň*, jejíž konvenční motiv rozstupuje se zde v širé mučivé disonance; a dále *V říjnu* s hudbou rozryvně plnou a naléhavou; *Mladému slunci* s refrémem mistrně zobraceným a vykořistěným, v němž jest něco z villonského echa; *Sentimentalita*, *Maják* a *Hlas noci*, vesměs básně ryzí v kresbě, vykvašené jako temné víno, uzavřené jako živá bytost.

F. V. Krejčí: Jaroslav Vrchlický

251

Není nic příjemného ani snadného, psáti dnes monografii o Vrchlickém; jest možné pochybovati o tom, není-li podnikání takové předčasné, neboť není vykonána posud nutná předběžná vědecká práce, na níž musí státi synthetická essay, ač chce-li státi pevně a působiti přesvědčivě. Jinde básnický zjev té mohutnosti a té bohaté problémovosti jako jest Vrchlický byl by již desetiletí a desetiletí šetřen, studován, rozbírán pozitivními methodami filologickohistorickými. Jinde byl by jistě dopodrobna určen poměr jeho k jednotlivým velikým mistrům básnickým, z nichž se inspiroval; jinde byla by jistě vypsána již geneze jeho nejvýznačnějších knih a byly by vysledovány prameny jednotlivých jeho básní; jeho jazyk, rytmika, obrazivost básnická byly by jinde jistě již zevrubně zanalysovány; ano i způsob tvorby jeho a komposice byl by řešen na základě rukopisů a jejich variant. Zatím však není ani naděje, že tato práce tak naléhavá bude brzy vykonána! Nejedem z mladých literárních historiků odborně školených, který by k ní byl po své profesi přímo povolán, dává přednost před těmito obtížnými a pracnými úkoly — literární kritice; píše raději kroniku běžné beletrie, nic nedbaje, že prozrazuje tak po případě své chatrné vzdělání estetické a svou obmezenou chudoduchou retrogradnost, neschopnou pochopiti nové formy stylové a výrazové, svůj bezzásadný impresionism, kterým kdyby chtěl spravovati se ve svém oboru vědním, záhy byl by tam přiveden k úplnému bankrotu.

V tomto žalostném stadiu bylo možné jíti jediné cestou, kterou dal se šťastně p. F. V. Krejčí ve své essayi v „Zlatorohu“: vyrubati několik průseků do hustého hvozdu, jímž jest dílo Vrchlického, a umožniti tak orientaci v něm; vypsati vývoj jeho života a jeho tvorby a vyšetřiti jejich vzájemný poměr; utříditi zhruba dílo po jeho motivech; narýsovati úhrnný profil básnického charakteru a určití přibližně jeho složky i jeho poslání v národní kultuře.

To všecko učinil p. F. V. Krejčí ve své nepříliš objemné knížce — čítá 155 stránek malého formátu — ne snad bez mezer a bez lapsů, ale přece s nesporným celkovým zdarem, a zaslouží si díky nejen běžného čtenáře, jemuž jest třeba průvodce tímto básnickým labyrintem, ale i literárního kritika a estetika, poněvadž formuluje alespoň několik základních otázek z problému, jímž jest nám a bude příštím více a více Jaroslav Vrchlický.

Za svorník klenby v budově p. F. V. Krejčího pokládám kapitolu nadepsanou „Básnická konvence“, v níž správně vystihl sám ráz tvorby Jaroslava Vrchlického; tato kapitola nese celou knihu p. Krejčího a není možno, neupozorniti na ni se vším důrazem právě dnes, kdy o tvůrčím významu Vrchlického hlásají se soudy zcela zvrácené. Panu Stanislavu K. Neumannovi v jeho causerii „O poměru k umění“ v I. čísle letošních Volných směrů jest Vrchlický *typem genia* prostě jako — Aleš. Ti dva byli prý jediní čeští geniové — geniové, to jest lidé puzení svou vnitřní nutností, fatalismem, kteří nemohli za to, jací byli, a jež proto kritisovati bylo prý vůbec nesmyslné; ti, kdož „naslouchali toliko nemilosrdnému, kategorickému vnitřnímu hlasu“, a jsou tedy zjevy mimo všecku „soudobou naši estetiku“ a její „zákony (!)“. Již to, že p. Neumann shrnul zde do jedné kategorie dva duchy tak si protichůdné jako byli Aleš a Vrchlický, ukazuje vnitřní rozpory jeho pojetí a jeho nedomyšlenost.

Aleš opravdu šel skoro slepě za svou vnitřní nutností, vynalézal si skoro všecko jako divoch, tvořil skoro náměsíčně z celkové duševní pohody bez velké reflexe a bez zvláštních tendencí, jako lid tvořící píseň (*doslova a naprosto* není to ovšem pravda ani

o Alšovi: jen poměrně; i Aleš poučoval se u umění umělého i lidového a také on byl kritický, poněvadž není tvorby sebeprimitivnější bez kriticizmu alespoň negativního). Zcela jinak Jar. Vrchlický! To jest básník-učenec; básník, který inspiruje se přímo cizími formami jako filolog, klade si úkoly, jichž splnění zdá se mu býti důležité pro další vývoj literární; literát, jenž přejímá cizí sužety i nástroje, a píše o umění domácím i cizím velmi osvědčené úvahy a studie kritické, essaye velmi poučné a bystré, jaké nebyly by k necti ani odborníkovi! Jest možné mysliti si něco podobného u Alše? To všecko správně pochopil a promyslel p. F. V. Krejčí v této velmi šťastné kapitole, v níž ukázal, jak „tento básník nezadívá se nikdy na svět přímo svými očima tak, jako by jím svět byl teprve objeven a jako by nebylo včerejška, kterýžto dojem máme, jak známo, u geniálně samorostlých individualit básnických“, a v níž vystihl bystře úlohu, jaká náleží v díle Vrchlického konvenci, schematu a šabloně.

Jest jen litovati, že toto hledisko opravdu kriticky obzíravé a věcně objektivné, které dává správný zorný úhel, jak pojímati a hodnotiti tvorbu Vrchlického, není dodrženo až do konce a že autor sám je porušuje stranným apriorismem; míním tím zvláště soudy Krejčího o Vrchlickém jako mysliteli a duchu náboženském. F. V. Krejčí není tu dosti práv proměnlivosti a vývojnosti myšlenky Vrchlického, která podřizovala se vždycky stylu látkovému a přizpůsobovala se jejímu rázu. Vrchlický jest duch v podstatě historický, t. j. trpný a všestranný. F. V. Krejčí usuzuje podle prvních reflexivních knih Vrchlického, „Ducha a světa“ a „Sfingy“, že osobním kredem Vrchlického byl a zůstal vědecký positivism a monistický naturalism, jež zde Vrchlický vyslovil jako výraz a pathos moderní doby; kde setkává se p. Krejčí později s theismem nebo spiritualismem (zvláště v „Pisních poutníka“), vykládá jej jako dekoraci vynucenou sužetem. Ale není to nedůslednost? Je-li theism nebo spiritualism „Pisní poutníka“ koncesí učiněnou látce a její koncepci, kdo ručí mně za to, že naturalistický monism „Ducha a světa“ není touze koncesí, dekorem a stylisací téhož původu a rázu? A závěr tento

vnucuje se tím naléhavěji, že v „Duchu a světu“ a ve „Sfinze“ zpívá básník ne za sebe, ale za *moderní dobu* přírodovědného poznání (které opravdu v letech sedmdesátých a osmdesátých minulého století bylo neseno vysoko vzdušnou vlnou filosofie materialistické), kdežto „Pisně poutníka“ jsou kniha výlevů ryze intimních, v nichž sténá a úpí a konejší se samo srdce básníkovo, zraněné hluboce ve svých životných kořenech! Vrchlický nebyl jistě náboženský myslitel rázu Pascalova nebo Kierkegaardova, duch dramatický a charakterně tvrdý, který se svého boha *dobouje*; proto tyto otázky nemají zde valného dosahu a nekladl bych na ně při rozboru díla Vrchlického zvláštního důrazu. Všecko, na čem zde záleží, jest jen, aby byly správně vymezeny. A toho by byl dosáhl zcela snadno p. Krejčí, kdyby byl i na toto pole obrátil správné poznání o rázu tvořivosti Vrchlického, jak dobral se ho v kapitole o „Konvenci“. Vrchlický i jako myslitel a člověk náboženský — a zde více než kde jinde — byl duch *trpný*. V době osobního štěstí a v době expanse mládí přijímal optimistický naturalism, kterým byl nassát přímo vzduch všude kolem něho; bylo tak snadné, bylo tak svůdné, ztotožňovati se s ním! Zpíval ne *sebe*, ne své kredo osobní — toho se člověk musí dobojovat a takového *zápasu myšlenkového* nejsou nikde stopy v díle Vrchlického — *nýbrž svou dobu ze své doby!* Později, když v mužném věku osud zasadil mu strašné rány, které šly přímo na kořeny jeho bytosti, nemůže mu naturalistický pantheism a optimism dáti léku (jako nemohl hegelovský panlogism utěšiti v obdobné situaci Heinricha Heine) a básník *dotrpi* se jakéhosi quasispiritualismu nebo quasitheismu více méně přechodného: neboť rány se časem zhojí, alespoň zčásti, vitální pud znova se hlásí o slovo a život jest Vrchlickému — býti orgánem změny a vývoje!

Jinak, opakují, přináší knížka p. F. V. Krejčího mnoho správných a jemných postřehů a soudů, které jen výjimečně žádají si oprav nebo doplňků. V kapitole nadepsané „Z Hlubin“ a „Tajuplný vzrůst“ vykládá autor jasně první inspirace mladého básníka a rychlý, skoro náhlý přelom jeho od domácí tradice elegickomelodické k románské tradici pompěsně rétorické; snad

mohlo býti vzpomenu to zde Františka Douchy, překladatele ze Shakespeara, Calderona, Camoëse, *Victora Huga*, Tégnera, Thomsona, jehož byl Vrchlický velikým ctitelem (i původní meditativně visionářskou poesii jeho vysoko cenil!), aby se ukázalo, že směr, kterým dává se mladý Vrchlický, má ne-li ujetou cestu, alespoň stezku poněkud již prošlapanou. Jen jednoho postrádám nerad v těchto odstavcích, věnovaných prvnímu období tvorby básníkovo: podrobnějšího výkladu a rozboru „Vittorie Colonne“; jediná věta, která jest jí věnována na str. 19, nestačí, uváží-li, že zde po prvé vstupuje jasně v okruh myšlenek a meditací Vrchlického pomysl genia a úděl jeho nejen v lásce, ale i v duchové vzpouře a v duchovém odboji proti statické přírodní a společenské — *cosi*, co jest východiskem celé jedné větve v příští tvorbě básníkově, sahající odtud až do posledních jeho dob. Při kapitole nazvané „Láska“ nemohu smlčeti také dvou poznámek. Předně jest litovati, že nepovšiml si zde autor *rodinné poesie* Vrchlického, zejména jeho básní, věnovaných jeho dětem; tyto motivy jsou velmi charakteristické, a rozbor jejich mohl býti zcela organicky vřazen do tohoto odstavce. A po druhé pozastavil jsem se nad větou, že „v jeho poesii přesto zůstává žena jeho Ludmila jedinou pravou a vlastní jeho milenkou“. K tomuto výroku svedl jistě p. Krejčího takt, kterému není možno v zásadě se nepokloniti; avšak takt nesmí a nemůže jíti tak daleko, aby tvrdil nepravdu. Literární historie neměla by práva šířiti se o těchto věcech, *kdyby Vrchlický sám nevlčil jich do svého díla*; ale on toho učinil, i jest nutno říci, že po ženě Ludmile vstupuje do života a poesie jeho žena druhá: v knihách Vrchlického nalézají se tohoto románu zcela jasné ohlasy. I o tom jest možno mluvit dnes již a, rozumí se samo sebou, mluvit s taktem a s úctou nejšetrnější, jdeť o opravdovou lásku, na níž byly zúčastněny nejen nervy, ale i duše a srdce básníkovo. Jen mysl zcela surová a nešlechtěná mohla by v tomto osudovém a osudném dějství viděti něco, co by bylo poskvrnou ženy první nebo ženy druhé nebo básníka; duch čestný a mužný může se jen velmi nízko a s nejhlubší sympatií pokloniti všemu velikému utrpení a hoři, které sesulo se na ně.

Zvláště šťastná jest také kapitola, věnovaná novému, snově meditativnímu kouzlu osobnostně příležitostné sbírky „È morta“ a thematickému rozboru její stavby, tak šťastná, že dává ti pocítit lítost, že stejného zájmu nedostalo se i několika knihám jiným, které mají pro vnitřní život básníkův význam ne menší.

V odstavci, nadepsaném „Dramatická tvorba“, zaujímá F. V. Krejčí správné vcelku stanovisko k dramátům Vrchlického, ačkoliv někde přál bych si obsírnějšího rozboru, tak zvláště při „trilogii“ „Hippodamie“. Pak byl by nemožný soud p. Krejčího, že její poslední samostatné divadelní provedení za jediný večer v Národním divadle potvrdilo dokonale mínění, že „jako báseň byla by působivější než jako hudební drama“ (str. 111). Ani dramatická tektonika a vnitřní rytmika této trilogie není tak pevná a bezsporně sepjatá, ani verš její tak dramaticky výbušný a útočný, aby stačily samy sobě a aby nebylo jim potřebí doplnění a korektivu hudebního; a poslední experiment na Národním divadle objevil jen všechny její vnitřní trhliny a dokázal bezsporně, že nikdo nemá práva dělit, co oběma tvůrci bylo myšleno jako celek. Všecky důvody, které snesl pro toto pojetí Zdeněk Nejedlý ve „Smetanovi“, přesvědčují úplně estetika a na literárního historika měla by zvláště rozhodně působiti okolnost, že Fibich zasahoval zcela určitým methodickým způsobem i v sám organism vznikajícího dramatu, navrhuje se zřetelem k zamýšlenému konečnému melodramatickému účínu určité změny, jimž se Vrchlický podroboval.

Kapitola „Bojů literárních“ ukazuje F. V. Krejčího zase na výši svého úkolu; jest pojata s hlediska opravdu vysokého, dramatického ve smyslu Hebblově, jenž chtěl, aby dramatik ukázal, jak každá osoba, každá strana jest v právu. Jen v jednom směru žádají zde výroky p. F. V. Krejčího doplnění, po případě opravy: Vrchlický nebyl nikterak tak konciliantní, jak jej líčí autor této monografie.

Pan Krejčí neměl zapomenouti na skutečnost, že parodii jedné z prvních básní Březinových napsal do Lumíra Jaroslav Vrchlický, jako později parodoval ve Švandovi Dudákovi poesii

dekadentní, a že hájil v Lumíru velmi příkře tónem osobně zaujatým Ant. Klášterského proti moderní kritice zcela věcné a správné, jak ukázal pozdější vývoj — slovem, že stavěl se do řad „starých“ uvědoměle a bojovně. Budiž mně rozuměno: ne soudím zde tehdejšího jednání Jar. Vrchlického; po mém názoru měl plné právo hájiti to, co pokládal za dobré, a útočiti na to, co pokládal za zhoubné, byť jinakým způsobem — ale dnes jest třeba nejprve konstatovati jeho tehdejší útočnost.

Závěrečný odstavec, nadepsaný „Poslední období“, upozorňuje dobře na vitalistický vzestup poesie Vrchlického těsně před katastrofou, ale vykládá jej svým filosofickým apriorismem tendenčněji, to jest ideověji, než jest přípustné. Kniha p. Krejčího, podaná výrazem snoubícím často šťastně bystrost intelektu s teplem srdce, nepodává na konci synthetických závěrů; ale poučený čtenář ví, kde je hledati: jsou obsaženy in nuce v pěkné kapitole „Básnická konvence“, položené do středu této monografie.